

УДК 371.147'811.161.2

Зоя Столяр,
викладач кафедри
української мови і літератури
Національного університету
«Острозька академія»

МОВНА ОСОБИСТІТЬ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА КРІЗЬ ПРИЗМУ КОМПЕТЕНТІСНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено розгляду питання формування мовної особистості студента філологічної спеціальності. Автор вивчає історію дослідження проблеми мовленнєвого розвитку студентів ВНЗ у сучасних лінгводидактичних розвідках, з'ясовує, що виховання мовної особистості майбутнього філолога є основною метою лінгвістичної освіти. У статті доведено, що передумовою становлення мовної особистості є формування у неї комунікативної компетентності, яку З. В. Столяр розглядає як знання законів комунікації (вербальної й невербальної) та вміння їх дотримуватися залежно від обставин і умов спілкування.

Ключові слова: мовна особистість, комунікативна компетентність, лінгвістична освіта, комунікація.

Статья посвящена рассмотрению вопроса формирования языковой личности студента филологической специальности. Автор изучает историю исследования проблемы речевого развития студентов ВУЗа в современных лингводидактических разведках, выясняет, что воспитание языковой личности будущего филолога является основной целью лингвистического образования. В статье доказано, что предпосылкой становления языковой личности является формирование у нее коммуникативной компетентности, которую З. В. Столяр рассматривает как знания законов коммуникации (вербальной и невербальной) и умения их придерживаться в зависимости от обстоятельств и условий общения.

Ключевые слова: языковая личность, коммуникативная компетентность, лингвистическое образование, коммуникация.

The article is devoted to the question of forming of language personality of philological speciality student. An author studies history of research of problem of students' speech development in modern linguodidactics researches, finds out, that education of language personality of future philologist is the primary purpose of linguistic education. It is well-proven in the article, that precondition of becoming of language personality is forming for her of communicative competence, what Z. V. Stoliar examines as knowledge of communication (verbal and un verbal) and ability of them to adhere to depending on circumstances and terms of communication.

Key words: language personality, communicative competence, linguistic education, communication.

Передумовою становлення майбутнього словесника є здатність студента використовувати набуті під час навчання у ВНЗ знання та сформовані у навчальній діяльності відповідні компетентності. Професійна підготовка майбутніх фахівців-лінгвістів до ефективної діяльності передбачає формування в них системи знань, філологічних і педагогічних здібностей, умінь влучно будувати, підтримувати і коригувати професійний монолог/діалог/полілог, насичувати його виражальними засобами рідної мови – комунікативної компетентності.

Уважаємо, що основною метою сучасної загальної та вищої освіти є формування мовної особистості, тому варто зазначити, що об'єктом дослідження вчених-лінгвістів і методистів було питання розвитку вмінь усного й писемного мовлення учасників навчального процесу (Н. Д. Бабич, І. К. Білодід, О. М. Біляєв, М. С. Вашуленко, В. С. Ващенко, Н. Б. Голуб, С. Я. Єрмоленко, М. А. Жовтобрюх, О. В. Караман, С. О. Караман, Л. І. Мацько, В. Я. Мельничайко, Л. М. Паламар, М. І. Пентилюк, О. Д. Пономарів, І. М. Хом'як, Г. Т. Шелехова, Н. Г. Шкуратяна, Л. М. Златів та ін.). Психолінгвістичний аспект розвитку мовлення активно досліджували Б. Ф. Баєв, Л. С. Виготський, М. І. Жинкін, І. О. Зимня, Г. С. Костюк, І. О. Синиця та ін. Питання формування й розвитку мовленнєво-комунікативних умінь порушено в наукових розвідках Л. А. Булаховського, І. Бодуена де Куртене, В. В. Виноградова, І. Р. Вихованця, В. фон Гумбольдта, Ф. де Соссюра, Л. В. Щерби; основні концептуальні засади комунікативної лінгвістики та самого спілкування як об'єкта її вивчення обґрунтували Ф. С. Бацевич, П. Я. Гальперін, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.

Мета статті – вивчити стан і перспективи дослідження питання мовленнєвого розвитку майбутнього фахівця лінгвістичної галузі, проаналізувати особливості комунікативної компетентності як чинника становлення мовної особистості студента-філолога, з'ясувати структуру цієї інтегральної якості особистості.

Сучасна система вищої освіти передбачає обов'язкове використання компетентнісного підходу до формування особистості майбутнього фахівця. Відповідно до цього підходу випускника навчального закладу розглядаємо як людину з гнучким і нестандартним мисленням, яка вміє швидко адаптуватися до змін життя. Такі якості можна сформувати за умов високого професіоналізму та набуття фахових компетентностей.

Ефективна професійна підготовка студентів-філологів передбачає врахування особливостей компетентнісної освіти, розвитку комунікативної компетентності кожного учасника навчального процесу, оскільки, на думку М. І. Пентилюк, сучасній вищій школі потрібне комунікативне спрямування навчального процесу, тобто така організація навчання мови, яка б забезпечувала активну мовленнєву діяльність, викликала бажання висловлюватися українською мовою, допомогла усвідомити, що мова –

це засіб спілкування, який супроводжує людину впродовж усього життя [10, с. 5]. Компетентнісний підхід Т. В. Симоненко трактує як сукупність дій, спрямованих на розвиток базових компетенцій мовної особистості як учнів, так і студентів ВНЗ. Він передбачає створення внутрішньої мотивації, що визначає сукупність готовностей людини до такої навчально-пізнавальної діяльності, в основі якої – компетентності [12, с. 348].

Аналізуючи специфіку компетентнісного підходу в сучасній освіті, І. Д. Бех наголошує на тому, що цей підхід став відповіддю на актуальні потреби суспільства, зокрема ринку праці. Концептуальними засадами компетентнісного підходу науковець визначає досвідченість суб'єкта навчання діяти в певній життєвій ситуації, трансформацію його навчальних здобутків, здібностей (знань, умінь) у відповідні компетентності. Саме досвідченість як основу компетентнісної освіти І. Д. Бех протиставляє обізнаності й поінформованості суб'єкта в певній галузі [2].

Питання комунікативної компетентності, що лежить в основі компетентнісного підходу до навчання, активно досліджує Ф. С. Бацевич, який під цим поняттям розуміє рівень досвіду взаємодії з людьми, який потрібен для «успішного функціонування в професійному середовищі й суспільстві» [1, с. 8]. Окрім того, цю категорію науковець розглядає як сукупність комунікативних стратегій і правил, постулатів, якими необхідно оволодіти учасникам акту спілкування; як навички використання мови в конкретному контексті; сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами. Під комунікативною компетентністю науковець також розуміє досконале володіння вербальними й невербальними засобами спілкування, вміння їх доцільно застосовувати в конкретній мовленнєвій ситуації як у ролі адресата, так і в ролі адресанта [1, с. 135–139].

Л. А. Думанська зазначає, що головною ознакою комунікативно компетентної особистості є партнерська позиція в спілкуванні на правах рівності. Услід за Т. Гордоном, комунікативну компетентність дослідниця визначає як «уміння вийти з будь-якої ситуації, не втративши власної внутрішньої волі та не давши втратити її партнеру по спілкуванню» [5].

Особистість із такими сформованими якостями С. А. Омельчук називає «комунікативною», тобто людиною, «яка вільно і легко висловлює власні думки, виявляє високий рівень мовленнєвої культури, дбає про якість свого мовлення і його вдосконалення» [9, с. 1]. Студент-філолог «повинен оволодіти саме мовленнєвим спілкуванням, тобто комунікативною діяльністю, оскільки це живий мотивований процес взаємодії між співрозмовниками (учасниками комунікації), спрямований на реалізацію конкретної життєвої цільової настанови» [11, с. 82].

Мовною особистістю вчителя-словесника Т. В. Симоненко називає людину, яка досконало знає мову і володіє нею як засобом спілкування, самоствердження, самореалізації, поважає її і за будь-яких ситуацій

спілкування виявляє україномовну стійкість [12, с. 349].

Уважаємо, що мовна особистість – це людина, яка досконало володіє знаннями з української мови, вміє користуватися всіма її багатствами й виражальними засобами з урахуванням ситуації спілкування (особливостей мовленнєвого акту). Рівень інтелекту, певні моральні якості, риторична майстерність, мистецтво володіти й оперувати словом – визначальні характеристики мовної особистості майбутнього словесника. Саме вони є чинниками, що лежать в основі навчального процесу ВНЗ, головна мета якого – формування вправності у професійній діяльності філолога, передумовою якого є формування комунікативної компетентності.

На думку Л. І. Мамчур, комунікативна компетентність – це комунікативна здатність, знання і вміння, досвід комунікативної взаємодії, що необхідно враховувати в навчанні української мови [7, с. 11]; це сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і обставинах із різними комунікантами [11, с. 12]; вони можуть забезпечити правильне й доречне використання мови в конкретному контексті й ситуації спілкування, знаходження адекватного стилю й тону спілкування за умов урахування особистості співрозмовника, обставин спілкування і стратегії мовленнєвої взаємодії. Науковець розглядає комунікативну компетентність як найвищий щабель у досягненні культурної комунікабельності особистості [8, с. 158].

Досить влучним, на нашу думку, є трактування комунікативної компетентності як готовності особистості до професійної діяльності. Положення про професійно орієнтовну сутність мовленнєвої діяльності як одного з компонентів професійної готовності і професійного потенціалу майбутнього педагога є домінантою в пошуках шляхів і механізмів формування мовленнєвих умінь студентів.

І. О. Зимня виділила 3 основні групи компетентностей: а) компетентності, що характеризують особистість як суб'єкта життєдіяльності; б) компетентності, що визначають особливості взаємодії людини з іншими людьми; в) компетентності, що визначають діяльність людини, проявляються в усіх її типах і формах [6]. Узнявши за основу зазначену типологію, **уважаємо, що комунікативна компетентність** об'єднує в собі комплекс компетентностей, які забезпечують ефективність професійної діяльності:

а) знання мовних одиниць, законів їхнього поєднання, оволодіння відомостями про мову як багаторівневу динамічну структуру (**мовну компетентність**);

б) навички використовувати мовні одиниці, поєднуючи їх ієрархічними зв'язками; вміння реалізовувати всі види мовленнєвої діяльності (слухати, говорити, читати, писати) – **мовленнєву компетентність**;

в) уміння взаємодіяти в соціумі, добирати відповідні етикетні формули в ситуаціях спілкування зі співрозмовниками різного соціального

статусу (**соціокультурну компетентність**);

г) знання фахової термінології і вміле оперування нею (**термінологічну компетентність**);

г) уміння віднаходити, опрацьовувати інформацію про предмети позамовної дійсності й використовувати її відповідно до ситуації професійного мовлення (**предметну компетентність**);

д) уміння вести монолог, діалог, полілог, використовуючи як вербальні, так і невербальні засоби спілкування, знання стратегій ведення конструктивної дискусії, вміння зацікавити аудиторію, виробити власний ораторський стиль (**риторичну компетентність**).

Комунікативну компетентність студента-філолога визначаємо як уміння комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови у професійному спілкуванні та продукувати мовленнєві (усні й письмові) висловлювання, що є нормативними й доступними для всіх учасників комунікативного акту (відповідають меті, намірам, умовам спілкування та особливостям мовної підготовки учасників акту спілкування).

Комунікативна компетентність як фактор професійного становлення майбутнього словесника передбачає наявність умінь контактувати, знаходити розв'язання певного комунікативного завдання, розуміти й поважати позицію іншої людини (співрозмовника) тощо. Такі завдання виникли внаслідок риторизації навчального процесу, професійної підготовки фахівців різних галузей, зокрема філологічної. На вагомості врахування досягнень риторики і залучення їх до процесу становлення мовної особистості у навчальних закладах різних рівнів акредитації наголошують Г. М. Сагач, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, Л. І. Мацько, В. А. Нищета та ін.

Услід за О. М. Горошкіною вважаємо, що риторизація навчального процесу передбачає втілення риторичних морально-етичних ідей, гуманізацію відносин, суб'єкт-суб'єктну взаємодію, реалізацію принципів розвивального навчання, створення необхідних умов для самореалізації учасників навчального процесу, його діалогізацію [4, с. 138]. Як слушно зауважує Н. Б. Голуб, «оволодіння навичками будувати конструктивний діалог – одна із сучасних освітніх вимог у світі, спричинених суспільною необхідністю, особистісним і професійним становленням людини» [3, с. 133].

Педагогічними умовами формування комунікативної компетентності у студентів філологічних спеціальностей є забезпечення стійкої мотивації майбутніх словесників до опанування необхідними знаннями й фаховими вміннями, формування навичок мовленнєвої діяльності і професійної культури спілкування, удосконалення лінгвістичного термінологічного апарату фахівців сфери освіти. Наявність таких умов створює внутрішню потребу в постійному самовдосконаленні, професійному становленні, набутті відповідних компетентностей. Саме тому розглядаємо перспективним питання дослідження виховання мовної особистості майбутніх словесників, формування комунікативної компетентності у студентів-філологів під час вивчення структурних рівнів української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.
2. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [Електронний ресурс] / Бех Іван Дмитрович. – Режим доступу : <http://ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>
3. Голуб Н. Б. Культура діалогу на уроці української мови: проблеми і перспективи / Голуб Н. Б. // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 40. – С. 133–136.
4. Горошкіна О. М. Роль риторики в комунікативній підготовці учнів / Горошкіна О. М. // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 40. – С. 137–140.
5. Думанська Л. А. Особливості педагогічного спілкування в системі післядипломної освіти / Л. А. Думанська // Розвиток післядипломної педагогічної освіти України в умовах інтеграції. – Донецьк, 2007. – С. 99–105.
6. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / Зимняя И. А. – М. : Московский психолого-социальный институт, Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
7. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Л. І. Мамчур. – Херсон, 2012. – 44 с.
8. Мамчур Л. І. Пріоритетна роль комунікативної компетентності у формуванні мовної особистості учня сучасної школи / Мамчур Л. І. // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 40. – С. 155–159.
9. Омельчук С. А. Формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи на завершальному етапі вивчення синтаксису : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / С. А. Омельчук. – Київ, 2003. – 21 с.
10. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
11. Пентиліук М. І. Мовна особистість учня в перспекції мовленнєвого спілкування / М. І. Пентиліук // Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей. – К. : Ленвіт, 2011. – С. 80–84.
12. Симоненко Т. В. Реалізація компетентнісного підходу у процесі формування мовної особистості учителя-словесника / Тетяна Симоненко // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія : Педагогіка. – Випуск XLIX : у 2-х ч. – 2013. – С. 348–353.